

8. Zagashev I.A. Umenie zadavat' voprosy // Sajt "Kritika, jetnografija, racional'nost', nauka i inzhenerija /URL:http:// evolkov.net/questions/Zagashev.I.Question.skill.html

9. Aver'janov L. Ja. Sociologija iskusstvo zadavat' voprosy.- 2-e vid., Vipr. – M., 1998.- 239 s.

10. Savenkov A. I. Soderzhanie i organizacija issledovatel'skogo obuchenija shkol'nikov. M., 2004.

11. Ushakov K. M. Sotrudnichestvo kak rabota // Direktor shkoli (materiali)

Elena Gredinarova Methods of formation of investigation thinking style through skills of students by asking questions. The article deals with the idea and experience of introduction of the method to form pupils' investigation thinking style due to the ability to put questions, which is possible due to reconstructing usual lesson model, as the goal demands new character of re-dividing the positions of the teacher and the pupil at the lesson which is new relationship in cooperation and new educational forms of relationship.

Educational technique is given in the way of the material which can be used to conduct educational seminar for teachers with the aim of future use in the educational process. There are examples of the most useful, in the author's opinion, methods for studying typology of questions with children and taking away psychological tension in the situation of uncertainty. After the description of algorithms there are examples of the use of the method at the lessons in primary and secondary school with classical and natural-mathematical subjects. In the end the author gives the results of the use of the experience in the school 'EidoS', in particular that the opportunity to begin the lesson with your own questions (even questions concerning home task) activates mental activity of pupils, improves psychological climate at the lesson, develops the atmosphere of cooperation between the teacher and the pupils and between the pupils themselves, increases the level of pupil's responsibility for the results of their work at the lesson. The investigation of psychological service proves that work at the lesson according to our method optimizes the process of development of cognitive activity and independence of pupils, their ability to find and process information quickly, show initiative, communicate with other people, find new creative decisions for already known and new problems.

Key words: educational process, investigation thinking style, questions, lesson, cognitive activity, receptions.

Отримано: 18.11.2015 р.

УДК 159.923.2

Я.Г. Григор'єва

КОНСТРУЮВАННЯ СЕНСУ ЖИТТЯ В КОНТЕКСТІ ПОСТНЕКЛАСИЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ

Я. Г. Григор'єва. Конструювання сенсу життя в контексті постнекласичної психології. Статтю присвячено теоретичному дослідженню процесу конструювання особистістю сенсу власного життя. Проблему роз-

глянуто в контексті постнекласичного підходу в психології. Особистість, згідно з цим підходом, перебуває в постійному діалозі із зовнішнім світом та є активним суб'єктом побудови власного життя. У статті розглянуто особливості конструктивістського підходу в психології, визначено погляди на особистість згідно з цим підходом. Проаналізовано погляди на визначення поняття сенсу життя особистості. Конструювання сенсу життя розглядається як активність особистості, спрямована на задоволення її потреби в сенсі життя. У результаті такої активності сенс життя конструюється самою особистістю в процесі інтерпретації власного соціокультурного досвіду та взаємодії з іншими людьми.

Ключові слова: постнекласична психологія, конструктивізм, сенс життя, конструювання сенсу життя.

Я.Г. Григорьева. Конструирование смысла жизни в контексте постнеклассической психологии. Стаття посвящена теоретическому исследованию процесса конструирования личностью смысла собственной жизни. Проблема рассмотрена в контексте постнеклассического подхода в психологии. Личность, согласно этому подходу, находится в постоянном диалоге с внешним миром и является активным субъектом построения собственной жизни. В статье рассмотрены особенности конструктивистского подхода в психологии, определены взгляды на личность согласно данному подходу. Проанализированы взгляды на определение понятия смысла жизни личности. Конструирование смысла жизни рассматривается как активность личности, направленная на удовлетворение её потребности в смысле жизни. В результате такой активности смысл жизни конструируется самой личностью в процессе интерпретации собственного социокультурного опыта и взаимодействия с другими людьми.

Ключевые слова: постнеклассическая психология, конструктивизм, смысл жизни, конструирование смысла жизни.

Постановка проблеми. Світ інтенсивно змінюється та трансформується, тому класичні уявлення про особистість потребують перегляду. Актуальним питанням сучасності стає питання про чинники розвитку особистості, її природу, питання конструювання нею себе та свого життя. У межах постнекласичної психології особистість перебуває в постійному діалозі зі світом, постійно враховує його виклики та формулює відповіді на них, при цьому безперервно змінюючись. Особистість конструює себе у власному життєвому світі й водночас перетворює, видозмінює соціум. Проблема сенсу життя постає там, де виникає питання про цілісність життя, про взаємозв'язок його початку та кінця. Пошук та прагнення до реалізації сенсу життя є первинним спонукальним мотивом у житті особистості. Для кожної особистості цей сенс особливий та унікальний. Тема сенсу актуальна для людини на всіх етапах життєвого шляху. Цим і обумовлена наша цікавість до цієї проблеми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сенс життя в психології вивчається переважно з погляду того, як і під впливом яких чинників

відбувається його формування в індивідуальному розвитку, а також як сенс життя чи його відсутність впливають на життєдіяльність та свідомість особистості. Психологічні традиції вивчення сенсу життя беруть початок від робіт К. Юнга та А. Адлера. У теорії особистості В. Франкла поняття сенсу життя посідає центральне місце й розглядається як вроджена мотиваційна тенденція, притаманна всім людям, основний двигун поведінки й розвитку особистості [1; 9; 13]. У вітчизняній та радянській психології проблемі сенсу життя присвячені праці Б. Братуся, Г. Вайзер, К. Карпинського, Д. Леонтьєва, В. Чудновського та ін., в яких сенс життя розглядається як інстанція, що інтегрує безліч життєвих цінностей, смислів та цілей і задає вектор активності людини [4; 12].

Щодо постнекласичної парадигми в психології, то її основними методологічними орієнтирами є соціальний конструктивізм та гуманітарна парадигма, що трактує особистість як культурний об'єкт, укорінений у світ культури, з яким вона взаємодіє та з якого себе створює. Ключовим для постнекласичної психології є погляд на людину як творця власного життя, активного самостворюючого суб'єкта. Поняття "конструктивізм" вживається в науці в двох значеннях: у широкому сенсі – як позначення нової парадигми досліджень у соціальних науках й у вузькому – як назва конкретного напрямку в психології та соціології (Ж. Піаже, Дж. Келлі, Дж. Брунер, П. Бергер, Т. Лукман та інші), що є складовою частиною цієї парадигми. Уперше поняття конструктивізму було використано в роботах Ж. Піаже і Дж. Келлі [2; 3].

Мета статті – здійснити теоретичний розгляд процесу конструювання особистістю сенсу життя в рамках постнекласичного підходу в психології.

Відповідно до мети в статті поставлено такі завдання: розглянути особливості постнекласичного підходу в психології; проаналізувати особливості конструктивістського підходу в психології; охарактеризувати поняття конструювання особистістю сенсу життя; визначити особливості конструювання сенсу життя.

Виклад основного матеріалу. Розвиток психологічної науки характеризується проходженням основних етапів: класичного, некласичного та постнекласичного. Основною ідеєю класичного підходу є об'єктивність знання, наявність єдиної істини, лінійний причинно-наслідковий зв'язок. У некласичній психології починають враховуватися суб'єктивні особистісні компоненти, які людина не здатна контролювати, та їхній вплив на об'єктивну реальність. При цьому обидва напрямки підтримують думку про наявність єдиної істини та об'єктивне походження знання. У межах постнекласичного підходу ідея об'єктивності істини трансформується в поліваріантність, тобто наявність багатьох істин, залежних від певного соціокультурного контексту. Лінійний причинно-наслідковий зв'язок перетво-

рюється на ризому – систему множинних зв'язків. У постнекласичній психології акцент зміщується з центральної ролі особистості на процес міжособистісної взаємодії. Класична особистість на реальність не зважає, модерна – їй протистоїть та використовує, а постмодерна – її конструює [14].

Відповідно до сучасних постнекласичних наукових засад особистість розглядається як така, що постійно перебуває в процесі становлення, стані переходу від актуального до потенційного буття. На кожному етапі життя вона може розглядатися як результат конструювання з боку соціального оточення та самоконструювання, що відбувається під впливом соціокультурних умов.

Т. Титаренко зазначає, що постнекласична особистість має певні атрибутивні характеристики. Великої значущості набуває ідентичність, яка не є усталеною. Особистість шукає свою ідентичність, але ніколи не знаходить її. Тому точніше говорити про ідентифікацію, яка не припиняється, відбувається безперервно. Такий процес називається ідентифікуванням, оскільки особистість стає рухом, постійним переходом в інше. Постнекласична особистість має тенденції до автономізації, вибірково встановлює та руйнує свої межі, проявляє та конструює себе в діалозі з іншими людьми. Діалогування – провідний модус існування постнекласичної особистості. Ще однією важливою властивістю особистості є практикування, вона живе й розвивається практикуючи. Так вона здійснює рефлексивний моніторинг своєї поведінки, критично переосмислює власні практики, трансформує їх. Саме ідентифікування, автономізація, діалогування та практикування є складовими процесу особистісного конструювання, зазначає Т. Титаренко, і водночас атрибутивними характеристиками особистості [7].

Особистість розглядається вкоріненою в світ культури, з яким вона взаємодіє та з якого себе будує. Н. Чепелева вважає, що особистість у рамках постнекласичного підходу наділена такими характеристиками, як контекстуальність, чутливість до соціокультурних впливів, відкритість, усвідомленість неповторності й унікальності себе та власного життя, розгляд його як неповторної, унікальної історії, а також уміння будувати історію власного життя як авторський твір [11, с. 16-22].

Одним із найбільш змістовних та впливових напрямків постнекласичного підходу є соціальний конструктивізм. У психологічній науці поняття "конструювання" набуває поширення завдяки конструктивістській парадигмі, яка описує характерні для сучасності динамічні системи, що знаходяться в стані стійкої нерівноваги, безперервного вибору себе. Конструктивістська парадигма набуває дедалі ширшого значення в психології, оскільки в її межах здійснено перехід від суб'єкта як предмета психології до процесу міжсуб'єктної взаємодії. Предметом аналізу виступає вже не стабільна побудова соціального світу, а процес конструювання його образу в індивідуальній або груповій відомості [14, с. 8].

Основна ідея конструктивізму полягає в тому, що не існує іншої реальності, крім тієї, яку ми конструюємо у відносинах. Модернізм спирається на передумови, які можна позначити фразою: "Я вірю тільки в те, що бачу". Конструктивіст швидше сказав би: "Я бачу тільки те, в що вірю" [6, с. 49]. Центральною ідеєю конструктивізму є уявлення про пізнання не як про відбиття та репрезентацію, а як про активну побудову образу пізнаваних предметів та подій у свідомості суб'єкта, а також ідея пізнання й розуміння світу за допомогою індивідуальних конструктів [8].

Поняття конструкта є одним із ключових для цього напрямку. У загальному визначенні конструкти – це способи тлумачення світу, своєрідні класифікаційно-оцінювальні шаблони, які людина створює для передбачення подій і через які сприймає світ. Дж. Келлі зазначає: "Події не приходять до нас і не кажуть, що і як треба робити, вони просто йдуть своїм порядком. Якщо щось і керує нашими думками й діями, то це створена нами структура" [3, с. 32]. На думку сучасних соціологів Т. Лукмана і П. Бергера, людина створює соціальну реальність, а реальність створює людину. Реальність повсякденного життя, або інтерсуб'єктивний світ, та повсякденне знання людина розділяє з іншими людьми завдяки постійній взаємодії та спілкуванню [2, с. 16].

Конструювання сенсу життя особистості в контексті постнекласичної психології виступає актуальною проблемою. В історії духовних пошуків людства можна виділити три головні підходи до розв'язання проблеми знаходження сенсу життя. Перший підхід полягає в тому, що сенс життя знаходиться за межами світу – в об'єктивних порядках вищого буття, у надособистісних цінностях, у Богові. У другому підході наголошується, що цінність і сенс життя – в самому житті, тому людина здатна перебувати на засадах добра й справедливості. Третій підхід полягає в уявленні, що сенс життя задається самою людиною завдяки її зусиллям щодо самореалізації. Життя саме по собі не має заданого сенсу, тільки людина завдяки своїй діяльності творить свою людську сутність, створює свій сенс життя [5, с. 691]. У рамках конструктивістського підходу ми будемо розглядати сенс життя як продукт, який створюється самою особистістю в процесі взаємодії з іншими людьми. Для кожної людини він є унікальним, неповторним, контекстуальним.

Психологічні традиції вивчення сенсу життя беруть початок від робіт К.Г. Юнга та А. Адлера. К. Юнг сформулював розуміння сенсу життя як рефлексивної життєвої задачі, на яку людина повинна знайти відповідь.

Індивідуальна психологія А. Адлера є історично першою теорією, в якій сенс життя виступає як особлива психологічна проблема. На думку А. Адлера, особистість постійно прагне до реалізації певних цілей. Сенс життя первинний щодо всіх особистих сенсів (сенсів окремих дій індиві-

да й подій індивідуального життєвого шляху). В індивідуальній психології сенс життя розглядається як інтегративна основа особистості [1].

Згідно з поглядами К. Юнга, знаходження сенсу життя сприяє зростанню здатності бути суб'єктом життя, допомагає особистості правильно обрати життєвий шлях і пролонгувати його як шлях практичної реалізації свого покликання. К. Юнг зазначав, що людина може подолати найтяжчі випробування, якщо бачить у них сенс. Уся складність полягає в створенні цього сенсу [13]. Схожих поглядів дотримується Е. Фромм, вважаючи, що сенс життя не даний людині від народження. Людина повинна взяти на себе відповідальність і визнати, що тільки власними силами може надати сенсу своєму життю, адже немає іншого сенсу, крім того, який вона сама собі створить [10].

Досліджуючи цю проблему, В. Чудновський вказує, що сенс життя є певною ідеєю, що містить у собі мету життя людини і стала для неї надзвичайно великою цінністю. Науковець вважає сенс життя особливим психічним утворенням, яке має свою специфіку виникнення, етапи становлення, певну стійкість та суттєво впливає на життя особистості [12, с. 181]. Розглядаючи породження смислів як одну з найважливіших сторін людського буття, Б. Братусь виділяє в структурі психічного апарата особливий (вищий) рівень, що відповідає за створення смислових орієнтацій, визначення загального сенсу й призначення свого життя, ставлення до інших людей та до себе. З цим рівнем він пов'язує ядро особистості, яке визначається системою загальних смислових утворень, смисловою сферою особистості [4].

Найбільш повно концепція сенсу життя була розроблена австрійським психологом В. Франклом. Вважаємо за доцільне детальніше її розглянути. Прагнення до пошуку та реалізації людиною сенсу свого життя В. Франкл розглядає як вроджену мотиваційну тенденцію, притаманну всім людям, яка є основним рушієм поведінки й розвитку особистості. На його думку, сенс життя відрізняється від однієї людини до іншої та від моменту до моменту. Неможливо визначити сенс життя загалом. Життя не означає щось невизначене, воно реальне й конкретне, так само як і сенс життя. Людина може знайти сенс життя в створенні творчого продукту або здійсненні справи, в переживанні добра, істини, краси, а також у зустрічі з іншою людиною, з її унікальністю, інакше кажучи, в любові, а також у ставленні до подій свого життя, які вона не в змозі змінити.

Якщо говорити в цьому контексті про цінності, можна розділити їх на три основні групи. В. Франкл називає їх цінностями творчості, цінностями переживання та цінностями ставлення. Цей ряд відбиває три основні шляхи, якими людина може знайти сенс життя. Перший шлях – це те, що вона дає світу в своїх творіннях; другий – це те, що вона бере від світу в

своїх зустрічах і переживаннях; третій – це позиція, яку вона займає стосовно свого становища. Здійснюючи сенс, людина реалізує саму себе [9].

Слід зазначити, що канадський психолог Пол Вонг вважає, що пошук сенсу життя – це активність особистості, що охоплює когнітивні, мотиваційні та поведінкові процеси й забезпечується потребою в сенсі життя. Пошук сенсу життя переходить у практичну реалізацію знайденого сенсу, що передбачає реалізацію сенсу в життєвих цілях, завданнях, планах [15]. Отже, активність особистості в створенні сенсу життя та його реалізацію можна визначити як важливі складові конструювання сенсу життя.

Висновки та перспективи. Розглянувши окреслену проблему в рамках постнекласичної психології та конструктивістського підходу, слід сказати, що сенс життя неможливо знайти готовим, даним раз і назавжди. Сенс – це продукт, який конструюється самою особистістю в процесі інтерпретації власного соціокультурного досвіду, у взаємодії з іншими людьми. Конструюючи сенс свого життя, особистість осмислює та впорядковує власний досвід, організовує життєвий шлях відповідно до певних принципів, орієнтує свої прагнення, наміри, плани щодо головної мети свого життя, що відкриває глибоку перспективу, розширює горизонти й власні можливості людини. Варто сказати, що важливим фактором конструювання сенсу життя є цінності. Адже людина вільна в виборі своєї діяльності, в створенні свого ставлення до будь-якої ситуації в своєму житті. Вона безперервно конструює власний сенс життя, що виявляється не лише в його створенні, а й у практичній реалізації.

Перспективою подальших досліджень є дослідження особливостей конструювання сенсу життя особистості з допомогою нарративних технологій.

Список використаних джерел

1. Адлер А. Понять природу человека / Адлер Альфред ; [пер. Е. А. Цыпина]. – СПб. : Академический проект, 1997. – 256 с.
2. Бергер П. Социальное конструирование реальности. Трактат по социологии знания / П. Бергер, Т. Лукман. – М. : Медиум, 1995. – 323 с.
3. Келли Дж. Теория личности / Келли Джордж. – СПб. : Речь, 2000. – 249 с.
4. Леонтьев Д.А. Психология смысла: природа, строение и динамика смысловой реальности / Дмитрий Алексеевич Леонтьев. – М. : Смысл, 1999. – 487 с.
5. Подольська Є.А. Філософія : [підручник] / Єлизавета Ананіївна Подольська – К. : Інкос, 2006. – 704 с.
6. Робин Ж-М. Быть в присутствии другого: этюды по психотерапии / Жан-Мари Робин – М. : Институт Общегуманитарных Исследований, 2008. – 288 с.

7. Титаренко Т.М. Психологічні практики конструювання життя в умовах постмодерної соціальності : монографія / Т.М. Титаренко, О.М. Кочубейник, К.О. Черемних. – К. : Міленіум, 2014. – 206 с.
8. Улановский А.М. Конструктивизм, радикальный конструктивизм, социальный конструкционизм: мир как интерпретация / А.М. Улановский // Вопросы психологии. – 2009. – №2. – С. 35-45.
9. Франкл В. Человек в поисках смысла / Виктор Франкл. – М. : Прогресс, 1990. – 367 с.
10. Фромм Э. Человек для себя / Эрих Фромм ; [пер. с англ. Л. Чернышева]. – Мн. : Коллегиум, 1992. – 253 с.
11. Чепелева Н.В. Методологические основы исследования личности в контексте постнеклассической психологии / Н.В. Чепелева // Актуальні проблеми психології : Психологічна герменевтика. – К., 2010. – Т. 2, вип. 6. – С. 15-23.
12. Чудновский В.Э. Смысл жизни и судьба человека / В.Э. Чудновский // Общественные науки и современность. – 1998. – № 1. – С. 175-183.
13. Юнг К.Г. Проблемы души нашего времени / Карл Густав Юнг. – М. : Прогресс, 1993. – 336 с.
14. Якимова Е.В. Социальное конструирование реальности: науч.-аналит. обзор / Е.В. Якимова. – М., 1999. – 115 с.
15. Wong, P. T. P. Toward a Dual-Systems Model of What Makes Life Worth Living / P. T. P. Wong // The human quest for meaning : theories, research, and applications edited by Paul T.P. Wong. – 2nd ed. p. cm. : Personality and clinical psychology series. – New York, 2012. – P. 3-23.

Spysok vykorystanykh dzheryl

1. Adler A. Ponjat' prirodu cheloveka / Adler Al'fred ; [per. E. A. Cypina]. – SPb. : Akademicheskij proekt, 1997. – 256 s.
2. Berger P. Social'noe konstruirovanie real'nosti. Traktat po sociologii znaniya / P. Berger, T. Lukman. – М. : Medium, 1995. – 323 s.
3. Kelli Dzh. Teorija lichnosti / Kelli Dzhordzh. – SPb. : Rech', 2000. – 249 s.
4. Leont'ev D.A. Psihologija smysla: priroda, stroenie i dinamika smyslovoj real'nosti / Dmitrij Alekseevich Leont'ev. – М. : Smysl, 1999. – 487 s.
5. Podol's'ka Ye.A. Filosofiya : [pidruchnyk] / Yelizaveta Ananiyivna Podol's'ka – К. : Inkos, 2006. – 704 s.
6. Robin Zh-M. Byt' v prisustvii drugogo: jetjudy po psihoterapii / Zhan-Mari Robin – М. : Institut Obshhegumatinyh Isslodovaniy, 2008. – 288 s.
7. Tytarenko T.M. Psykholohichni praktyky konstruyuvannya zhyttya v umovakh postmodernoyi sotsial'nosti : monohrafiya / T.M. Tytarenko, O.M. Kochubeynyk, K.O. Cheremnykh. – К. : Milenium, 2014. – 206 s.

8. Ulanovskij A.M. Konstruktivizm, radikal'nyj konstruktivizm, social'nyj konstrukcionizm: mir kak interpretacija / A.M. Ulanovskij // Voprosy psihologii. – 2009. – №2. – S. 35-45.
9. Frankl V. Chelovek v poiskah smysla / Viktor Frankl. – M. : Progress, 1990. – 367 s.
10. Fromm Je. Chelovek dlja sebja / Jerih Fromm ; [per. s angl. L. Chernysheva]. – Mn. : Kollegium, 1992. – 253 s.
11. Chepeleva N.V. Metodologicheskie osnovy issledovanija lichnosti v kontekste postneklassicheskoj psihologii / N.V. Chepeleva // Aktual'ni problemy psiholohiyi : Psiholohichna hermenevtyka. – K., 2010. – T. 2, vyp. 6. – S. 15-23.
12. Chudnovskij V.Je. Smysl zhizni i sud'ba cheloveka / V.Je. Chudnovskij // Obshhestvennye nauki i sovremennost'. – 1998. – № 1. – S. 175-183.
13. Jung K.G. Problemy dushi nashego vremeni / Karl Gustav Jung. – M. : Progress, 1993. – 336 s.
14. Jakimova E.V. Social'noe konstruirovanie real'nosti: nauch.-analit. obzor / E.V. Jakimova. – M., 1999. – 115 s.
15. Wong, P. T. P. Toward a Dual-Systems Model of What Makes Life Worth Living / P. T. P. Wong // The human quest for meaning : theories, research, and applications edited by Paul T.P. Wong. – 2nd ed. p. cm. : Personality and clinical psychology series. – New York, 2012. – S. 3-23.

Y.H. Hryhorieva. Construction of the meaning of life in postnonclassical psychology context. *The article is devoted to theoretical investigation of the process used by individual to construct meaning of his or her own life. Problem is analysed within postnonclassical approach in psychology. According to this approach individual is involved into constant dialogue with the outside world. He is an active subject building his own life; person is in the process of formation, in transition from current to potential state of being. Personality is examined as part of social life, specific social psychological construction included into complex cultural and social processes.*

Article reviews peculiarities of constructive approach in psychology and options of understanding the personality within this approach. At each stage of the life individual can be examined as result of construction done by social environment and self-construction that happens under the influence of social and cultural conditions.

Approaches of defining the meaning of the individual's life were analysed. Within the framework of constructive approach, construction of the life's meaning is considered as an activity of the person aimed to satisfy his need in the meaning of life. As a result of this activity the meaning of life is constructed by individual itself in the process of interpretation of its own social and cultural experience and interactions with other people. Values of the person are important factors of construction of the meaning of life. Author came to conclusion that person is constantly constructing its own meaning of life, that is seen not only in its creation, but also in practical realization.

Key words: *postnonclassical psychology, constructivism, meaning of life, construction of the meaning of life.*

Отримано: 16.10.2015 р.